

Det är dags att ta befolkningsfrågan på allvar

Sverige befinner sig i en period med historiskt låga fruktsamhetstal. Den summerade fruktsamheten för 2025 hamnade för andra gången i rad på en ny lägsta nivå sedan mätningarna inleddes 1751. En summerad fruktsamhet på 1,423 ligger tydligt under den nivå som säkrar generationsersättning, och nedgången har varit snabb under de senaste åren. Utvecklingen är inte unik för Sverige. Nedgången är bred och synkroniserad i stora delar av västvärlden.

Bostadspriser, arbetsmarknadsetablering och unga vuxnas ekonomiska situation är relevanta pusselbitar, men de förklarar nog inte hela bilden. Nedgången i förstabarnsfruktsamheten har i stort sett varit lika hög bland välutbildade och välbeställda, i storstäder och på landsbygden och i grupper med olika ekonomisk standard. Det vi ser verkar vara en djupare beteendeförändring där färre samboende par väljer att ta steget till föräldraskap. Det bildas inte färre par, och det är inte fler som väljer att stanna vid ett barn; det är helt enkelt färre som väljer att bli föräldrar överhuvudtaget. Subjektiva faktorer spelar en allt större roll: en upplevd oförutsägbar framtid, globala osäkerhetsfaktorer och kanske en tillvaro formad av sociala mediers realistiska bilder av det goda livet utan barn. Psykisk ohälsa bland unga vuxna ökar i tandem med fallande fruktsamhetstal. Sambanden är svåra att kvantifiera, men omöjliga att ignorera.

Det finns en könsaspekt i den ekonomiska utsatthet som förtjänar att lyftas i den demografiska debatten. Det är i högre utsträckning kvinnor som bär den ekonomiska risken av att bli förälder. Bland ensamstående föräldrar är en stor majoritet unga kvinnor och hela 70 procent av dem lever med låg ekonomisk standard. Ensamstående med barn har i genomsnitt 40 procent lägre ekonomisk standard än ensamstående utan barn och de flesta av dessa är kvinnor. Sannolikt påverkar denna riskbild unga kvinnors beslut att skaffa barn. En kvinna som väljer föräldraskap tar en ekonomisk risk som inte har en direkt motsvarighet för hennes manlige partner. Vid en separation eller skilsmässa är det ofta kvinnan som har huvudansvaret för barnen och hamnar i en ekonomiskt utsatt situation, med lägre inkomst, lägre pension och sämre ekonomisk standard givet dagens strukturer vad gäller inkomst, uttag av föräldraförsäkring och fördelning av obetalt arbete.

Även i åldersgruppen 30–39 år, som traditionellt sett stått för den högsta andelen förstföderskor, faller fruktsamheten nu. För ensamstående i denna åldersgrupp har den reala inkomstökningen mellan 2010 och 2024 stannat vid 21 procent – mot 52 procent för ensamstående utan barn. Den

ekonomiska kostnaden av föräldraskap är med andra ord inte begränsad till de allra yngsta – och den drabbar ensamstående och i huvudsak kvinnor hårdast.

En befolkningspolitik som på allvar vill adressera det sjunkande barnafödandet måste därför också vara en politik för ökad jämställdhet riktad mot att hantera denna förhöjda risk. Det handlar om att minska de ekonomiska riskerna vid föräldraskap och öka tryggheten hos unga vuxna, främst kvinnor.

Strukturella hinder är inte hela förklaringen, men sannolikt en del av den. Unga vuxna som väljer föräldraskap i dag gör det under ekonomiska villkor som successivt har försämrats relativt andra grupper. Sedan 1980 har föräldrar i åldern 20–29 år haft en markant lägre real inkomstutveckling än jämnåriga utan barn. Ensamstående föräldrar i den gruppen har sett sina reala inkomster öka med bara elva procent på fyra decennier – att jämföra med 93 procent för befolkningen i arbetsför ålder i stort. Det är därför inte överraskande att unga vuxna i högre grad prioriterar utbildning, etablering och ekonomisk stabilitet innan familjebildning. Givet de ekonomiska villkoren framstår detta som ett rationellt beteende. Den ekonomiska standarden för en 25-åring som bor hemma är ungefär dubbelt så hög som för en jämnårig ensamstående med barn.

Den ekonomiska familjepolitiken, som historiskt spelat en utjämnande roll, har tappat i relativ betydelse. Bidrag och ersättningar har inte hängt med i löneutvecklingen. Skattesänkningar under de senaste decennierna har i oproportionerlig grad gynnat redan etablerade, dvs de med förvärvsinkomster och kapital, inte unga barnhushåll i början av vuxenlivet.

Demografin är inte bara en familjepolitisk fråga utan även en makroekonomisk fråga av första ordningen. En krympande och åldrande befolkning innebär lägre ekonomisk tillväxt, minskad produktionskapacitet och en försörjningskvot som stiger. De offentliga finanserna pressas från två håll då stigande åldersrelaterade utgifter möter en krympande skattebas. Penningpolitikens verktyg riskerar att tappa i effektivitet när den naturliga realräntan sjunker och deflationsriskerna ökar. Därtill riskerar tillgångspriserna på såväl finansiella tillgångar som fastigheter att sjunka vid vikande efterfrågan.

Migration kan dämpa effekterna, men löser inte problemet på egen hand. Barnafödandets fall är globalt, och i en värld där allt fler länder konkurrerar om en minskande ström av potentiella immigranter är det osannolikt att tro att Sverige kan importera sig ur en demografisk obalans utan konkurrens från andra länder. Sverige måste därför förbli ett attraktivt land att leva i.

Sverige, som under decennier lyfts fram internationellt som ett föredöme för sin familjepolitik med särbeskattning, inkomstbaserad föräldraförsäkring och väl utbyggd barnomsorg, befinner sig nu i samma demografiska situation som flera länder som aldrig lyckades kombinera förvärvsarbete och föräldraskap på samma sätt. Den svenska modellen har varit fram-

gångsrik, men den räcker inte längre. Redan 1934 slog Alva och Gunnar Myrdal fast att bidrag och skattelättnader möjligen ger en kortvarig illusion av befolkningspolitik, men lämnar fruktsamhetsutvecklingen tämligen oberörd. ”Vill man vinna mer än en illusion får man nog rätt grundligt reformera hela samhället.” Detta gäller än i dag, och det finns starka skäl att agera proaktivt. Effekterna av lågt barnafödande är långsiktiga och trögrör-liga. När de väl slår igenom fullt ut i form av tomma förskolor, krympande kommuner och ett pensionssystem och offentliga finanser under press blir handlingsutrymmet begränsat. Kommunsektorn har redan fått erfara detta och kostnadsanpassningar nedåt är svåra och politiskt smärtsamma.

Samtidigt blir det sannolikt utmanande för politiken att satsa tillräckligt på barn och unga vuxna i takt med att befolkningen åldras. När medianväljarens ålder stiger och de politiska preferenserna förskjuts mot äldres behov och intressen kan det bli svårare att genomdriva reformer som gynnar yngre generationer och framtida familjer. Vad som krävs är en seriös samhällsdis-kussion om hur vi skapar förutsättningar för en hållbar demografi och stärkt real ekonomi. Det innebär att se över den ekonomiska familjepolitikens utformning, studiestödssystemets villkor för föräldrar, bostadspolitikens effekter på ungas etablering och skattesystemets fördelningseffekter mellan generationer. Men det innebär också att vi på allvar måste ta itu med de mjukare, svärfångade faktorer som formar unga vuxnas syn på framtid, trygghet och mening.

Barn är en investering i framtiden. Dock är det tydligt att huvudinveste-rarna – kvinnorna – bär den största delen av kostnaderna. Dessa kostnader består inte bara av tid och ansvar, utan också av lägre inkomster, sämre kar-riärutveckling och lägre pensioner. Därtill bär kvinnor en större ekonomisk och social risk om relationen tar slut eller om livssituationen förändras. Mot den bakgrunden är det inte förvånande att kvinnor blir mer försiktiga eller i vissa fall avstår från att skaffa barn. Det fina med barn är att de är så mycket mer än en ekonomisk investering. För de flesta överstiger det privata värdet – i form av mening, relationer och livskvalitet – vida de ekonomiska kost-naderna och riskerna. Men att hävda med trovärdighet att föräldraskapets villkor är jämställda är svårt.

Åsa Hansson